

10. *План дій ЮНЕСКО по пріоритету «Гендерне рівенство» 2014–2021 гг.* Дополнительный стратегический документ к 37 С/4 и 37 С/5. Париж: ЮНЕСКО, 2014. 73 с. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002272/227222r.pdf>

Светлана Гришак СТАНДАРТИ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА ЮНЕСКО КАК НОРМАТИВНО-ПРАВОВАЯ ОСНОВА РАЗВИТИЯ ГЕНДЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ ПОСТСОВЕТСКИХ СТРАН

В статье рассмотрен ряд нормативно-правовых актов ЮНЕСКО, как организации ООН по вопросам образования, науки и культуры, которые содержат международные правовые стандарты, непосредственно направленные на обеспечение равенства женщин и мужчин в сфере высшего образования. Признавая гендерное равенство приоритетом, ЮНЕСКО ориентирует мировое сообщество, в том числе и постсоветские страны, на системное решение проблемы гендерного неравенства, касаясь всех компонентов высшего образования – участие в образовании (доступ), процесс образования (содержание, условия и практика преподавания и обучения, формы предоставления образования и оценка) и посредством образования (итоги обучения, жизненные навыки и возможности трудоустройства).

Ключевые слова: стандарты гендерного равенства, гендерное образование, ЮНЕСКО, высшая школа, постсоветские страны.

Svitlana Hryshak UNESCO GENDER EQUALITY STANDARDS AS A LEGAL FRAMEWORK FOR THE GENDER EDUCATION DEVELOPMENT IN HIGHER POST-SOVIET COUNTRIES SCHOOLS

The article deals with a number of legal acts of UNESCO as the UN educational, scientific and cultural organization, which contain international legal standards that are directly aimed at ensuring equality of women and men in higher education. Recognizing gender equality as a priority, UNESCO orients the world community, including post-Soviet countries, to a systemic solution to gender inequality, addressing all components of higher education – participation in education (access), the education process (content, conditions and practices of teaching and learning, forms of education and evaluation) and through education (learning outcomes, life skills and employment opportunities).

Key words: gender equality standards, gender education, UNESCO, higher schools, post-Soviet countries.

УДК 37(091):316.346.2

Олег Потапенко

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІКИ

У статті розглянуто проблему становлення та розвитку гендерної проблематики в історії розвитку педагогіки, проаналізовано підходи мислителів і педагогів різних часів до розв'язання гендерних питань. На основі історико-педагогічного підходу схарактеризовано суспільно-політичні та соціально-економічні чинники, які впливали на формування гендерних стереотипів в українській та зарубіжній освіті.

Ключові слова: освіта, гендер, гендерний стереотип, фемінізм, гендерна рівність.

У сучасному мінливому світі, який вступив в постіндустріальний період бурхливого розвитку інформаційних технологій, гуманізації міжособистісних відносин, демократизації суспільно-політичного життя гендерна проблематика набуває все більшого значення. Під час рішучої трансформації українського суспільства в умовах всеосяжної глобалізації гендер постає своєрідним конструктом

у практичних перетвореннях навколишньої дійсності.

Особливо це стосується освітньої галузі суспільного життя, яка постійно перебувала під значним впливом гендерних упереджень. Освітня сфера у всі часи відзначалася надзвичайною гостротою постановки гендерних стереотипів і суперечливістю у розв'язанні питань участі чоловіків і жінок в освітній діяльності. Тому можна говорити про певні гендерні

кризи в історії розвитку як зарубіжної, так й української педагогіки, які періодично виникали на тлі модернізаційних процесів у суспільстві. Подолання таких кризових явищ і вирішення гендерних питань в освіті безумовно сприяло подальшому розвитку освітньої теорії і практики.

Гендерну проблематику в історії розвитку зарубіжної та української педагогіки досліджували Л. Бабіч, Т. Дороніна, О. Куліш, І. Малинко, Т. Сухенко.

Метою даної статті є критичний огляд і порівняльний аналіз теоретико-методологічних підходів до розв'язання гендерних проблем в історії педагогіки.

Для досягнення поставленої мети ми використовуватимемо поняття «гендер» в кількох значеннях:

– як соціально-рольову, а також культурну інтерпретацію рис особистості та моделей поведінки чоловіка та жінки;

– як політику рівних прав і можливостей чоловіків та жінок з точки зору діяльності зі створення механізмів її реалізації [2].

Досліджуючи філософські основи гендерної теорії, Т. Дороніна наголошує на часто трагічному протиставленні мислителями різних епох (Конфуцій, Платон, Аристотель) чоловічої і жіночої природи, яка зумовлювала, певною мірою, соціальну дискримінацію жінки в освітній сфері. Такий підхід виправдовувався дослідниками минулих часів з позицій вилучення жінок із політичного життя, а також «природною зверхністю чоловіків» [2, с. 18-21].

Ставлення до жінки у Платона визначалося його суперечливими поглядами на проблему чоловічої та жіночої природи. З одного боку, філософ вважав жінку нижчою істотою,

а любов чоловіка до жінки вимушеною, більше зумовленою репродуктивними мотивами. Якщо чоловік був боягузом і нечесною людиною, то після смерті його душа переходила у жінку. Але з іншого боку, в ідеальній державі Платона жінки могли брати участь у всіх справах нарівні з чоловіками, вони також могли бути філософами і воїнами, ведення домашнього господарства і виховання дітей він ставив в обов'язок рівною мірою обом статям [1, с. 16].

За Аристотелем, у сім'ї чоловік і дружина мають різні обов'язки, не втручаються в справи один одного, мають різні норми поведінки. Для жінки моральними чеснотами є мовчання, покора, скромність а для чоловіка – активність, ініціативність, хоробрість. Вважається, що чоловік і жінка за своєю природою – не рівні істоти. Жінка дає дитині тіло, чоловік – душу. Саме тому, чоловік володіє нормальною людською природою, а жінка – недостатньою, вона обмежена в своїх інтелектуальних і духовно-моральних можливостях і тому її призначення – підкорятися чоловікові [1, с. 17]. Отже, можна зробити висновок, що загально відомі чотири античні моральні чесноти, а саме: мужність, хоробрість, поміркованість і справедливість є виключно «чоловічими якостями», які, на думку давньогрецьких філософів, жінці були непритаманні.

У період Середньовіччя, коли християнська церква в Європі визначала менталітет і моделі поведінки людини в суспільстві, гендерні суперечності дещо були послаблені християнським віровченням, яке визнавало за жінкою право на самобутню і майже рівноцінну з чоловіками природу, а значить – й

певні суспільні права. Звичайно, здебільшого освіту здобували дівчата феодального походження, які в монастирях вивчали латину, історію, міфологію, теологію, арифметику. Тому часто дружини феодалів були освіченішими своїх чоловіків, які були в основному орієнтовані на підготовку до військових справ і готувалися за програмою «семи лицарських добродійностей», куди входили: верхова їзда, плавання, фехтування, стріляння з лука, кидання списа, гра в шахи і на музичних інструментах.

У цей час в Україні-Русі значно поширилися грамота й писемність, якими володіли більшість людей. Історики стверджують, що у слов'ян жінки користувалися повагою й нарівні з чоловіками могли вчитися грамоті. Важливою подією стало відкриття у 1068 році Анною Всеволодівною – онукою Ярослава Мудрого, першої на Русі жіночої школи при Андріївському монастирі в Києві, де навчалися 300 дівчат читати, писати, співати та рукоділля. У пам'ятках давньоруської літератури жінки часто зображуються мудрими радниками чоловіків. Достатньо пригадати той факт, що серед вірогідних авторів «Слова о полку Ігоревім» називається княгиня Болеслава. Хоча говорити про соціально-політичну рівність, звичайно, не варто – жінки не могли приймати участь у вічах, значить не мали повноцінних прав. Нищівного удару по культурі й освіті завдало монгольське нашествя, яке суттєво уповільнило розвиток українського етносу. Але справжнім порятунком стало приєднання українських земель до Великого князівства Литовського у 14-му столітті, що дозволило позбавитися залежності від ординців, стабілізувати суспільно-політичну ситуацію й розвивати освіту.

В епоху Відродження мислителями-утопістами була зроблена спроба переглянути гендерні стереотипи. Т. Мор в «Утопії» вважав, що сама природа надає людям (і чоловікам, і жінкам) можливість реалізації щасливого життя, як кінцевої мети всіх їх дій. Автор «Утопії» виходив з твердого переконання, що аскетизм суперечить людській природі, душа людини безсмертна і по доброті Божій є народженою для щастя [4, с. 211]. Людині взагалі властиве прагнення до добра і краси, вважає дослідник творчості Т. Мора І. Осиповський, і тому виховання й освіта без примусу і приниження особистості повинне розвивати це прагнення. Утопісти були переконані в тому, що до добродійного життя, тобто життя «згідно із законами природи», люди призначені самим Богом [4, с. 67].

Величезне значення мислителі нового часу надавали вихованню й освіті, як основним засобам вдосконалення природи людей. Т. Кампанелла в «Місті Сонця» описував новий ідеал етичної доброзичливості. За Т. Кампанеллою, громадяни нового суспільства (чоловіки й жінки) того вважали за найбільш гідного, хто вивчив більше мистецтв і хто уміє застосовувати їх з більшою впевненістю [3, с. 42]. Представник північного Відродження Еразм із Роттердаму був переконаний, що не природа сама по собі, а цілеспрямоване виховання й освіта формують справжню людину. У двох своїх педагогічних творах: «Промова про гідне виховання дітей» і «Про причину дитячих вдач» автор стверджує, що рослини і тварини народжуються і ростуть, повністю підкоряючись фізичній природі. Люди ж за допомогою свого розуму виховують себе і повністю перемагають її. За Еразмом, людина

невихована, із тих або інших причин позбавлена регулюючої дії розуму, що вдається до своїх пристрастей і інстинктів, фактично стоїть нижче тварини [8].

У науковій педагогіці справжню гендерну революцію в освіті здійснив Я.А. Коменський, який в 17-му столітті розробив й обґрунтував педагогічні ідеї «материнської школи» і «школи рідної мови». Його висновки, викладені в працях «Велика дидактика» і «Материнська школа», про необхідність навчання дівчат у «школі рідної мови» виходили з доцільності надавати їм початкову освіту для підготовки майбутніх матерів до виховання своїх дітей у «материнській школі». Такий підхід дозволив висунути й обґрунтувати гуманістичні за своєю суттю положення про рівні можливості чоловіків і жінок у галузі освіти, що для того часу було дуже сміливим і навіть ризикованим твердженням.

Дану традицію у 18-му столітті продовжив Й.Г. Песталоцці, відомий своїми демократичними поглядами й прагненням поширити освіту серед незаможних станів. Розроблена ним «теорія елементарної освіти» містила методику початкового навчання на основі індуктивного підходу, адаптовану до психофізіологічних особливостей розвитку дитини, цілком зрозумілу й доступну для використання не тільки вчителями, але й батьками. Сам швейцарський педагог визнавав, що його популярні підручники покликані настільки спростити методику початкового навчання, щоб нею могли ефективно користуватися не лише вчителі, але й матері, які хочуть познайомити своїх дітей з основами граматики, арифметики й геометрії. Отже, демократична спрямованість

педагогічних досліджень Я.А. Коменського і Й.Г. Песталоцці дозволила обґрунтувати необхідність початкової освіти для жінок.

Звичайно повністю подолати гендерну упередженість в галузі освіти мислителям 17-18 століть не вдалося. Патріархальні стереотипи ще довго не дозволяли визнавати за жінками рівні права з чоловіками в освітній сфері. У полоні традиційних уявлень знаходились навіть такі видатні мислителі 18 століття як Ж.-Ж. Руссо і Г. Сковорода. У Ж.-Ж. Руссо в його «Емілі, або про виховання» головна увага приділена хлопчику, а дівчинка – його майбутня дружина згадується лише епізодично і в основному в контексті її підготовки до ведення господарських справ. Г. Сковорода в педагогічній притчі «Вдячний Єродій» зазначає, що Єродія виховував батько, а його сестру – мати [6]. Знову ми спостерігаємо чіткий розподіл соціальних функцій в родині, зумовлений культурними й соціально-економічними чинниками тієї епохи.

В українській козацькій педагогіці виховні функції батька й матері щодо виховання їх дітей були чітко розподілені, залежно від соціальних обов'язків батьків. На це вказує відоме прислів'я: «У кожного козака свої пісні, у кожної козачки свій голос». Батько – захисник сім'ї, він символізує мужність, відвагу, є взірцем для наслідування. Він знайомить своїх синів із законами лицарської честі та гідності, готує їх до подолання життєвих труднощів, формує бойовий морально-психологічний дух, спонукає до фізичного вдосконалення, виховує глибоке розуміння громадянського обов'язку і готовність у будь-яку мить стати на захист Батьківщини: «Добре, коли козак не заспокоюється на

досягнутому, погано, коли заспокоюється на недосягнутому», «Хоч недобре вчинив із нужди, а неслава за козаком поплететься назавжди» [7].

Мати – національний оберіг, берегиня родини й усього роду. Вона створює душевну атмосферу і затишок. Козачки були освіченими: вони вміли читати й писати, знали порядок богослужіння, церковний спів. Виховуючи дітей, мати використовувала народний фольклор, навчала дбати про свою честь і гідність. Життєвою мудрістю наповнені козацькі висловлювання: «Не золота збруя коня є прикрасою козака, а добрі справи, чесне серце і вірна рука», «Рушник без хлібини – ганчірка, глечик без джерельної води – глина, а козак без честі – тварина. У дівчинки-козачки змалку виховувалися риси, притаманні українській жінці: чесність, подружня вірність, працьовитість, витривалість, відданість святому обов'язку дружини, матері, сестри. Про це говорять козацькі прислів'я: «Коли гості до хати – то їх діло, а чи скоро вони розійдуться – то діло господині» [7]. Зафіксовані в українській етнопедагогіці гендерні ролі щодо виховання підростаючого покоління відображали систему цінностей, уклад життя людей тієї епохи. Мабуть, інакше й бути не могло в умовах жорстокої й тривалої боротьби українського народу з іноземними загарбниками.

В Україні відсутність кріпацтва і хоча обмежена, але все ж таки автономія Гетьманщини сприяли справжньому розквіту культури й освіти. Іноземці неодноразово відзначали широке розповсюдження грамоти серед простого люду, чоловіки і жінки вміли читати й писати, виникали школи. Справжніми центрами освіти стали Острозька та Києво-Могилянська академії, у 16-17

століттях ефективно працювала мережа братських шкіл. Ліквідація Гетьманщини й запровадження кріпацтва за дуже короткий час стрімко погіршили освітню ситуацію в Україні, про що свідчать твори Т. Шевченка.

Наступне 19-те століття вперше зробило гендер предметом гострих дискусій і суспільного обговорення. Прискорення науково-технічного прогресу, побудова індустріального суспільства змінили його соціальну структуру й створили підґрунтя для більш активної участі жінок в громадській, економічній і освітній діяльності. Фемінізм, починаючи з суфражистського руху в Англії у 19 столітті, охоплював все більше коло питань від політичних до освітніх щодо встановлення рівноправ'я з чоловіками. Серед перших законопроектів, спрямованих на подолання гендерного дисбалансу, слід назвати «Акт про опіку над дітьми 1839 року»; «Акт про народне представництво 1918 року», що надавав право голосу жінкам від 30-ти років, котрі володіли нерухомістю; 19-та поправка до Конституції США 1919 року, яка надавала жінкам право голосу в усіх штатах. Ці закони були спрямовані на мінімізацію «гендерного розриву» в суспільно-політичних правах чоловіків і жінок.

Розробка нової моделі суспільних відносин не могла оминати галузь освіти, яка починає розглядатися як потужний фактор соціального й особистісного розвитку. Гостроту тогочасних гендерних дискусій демонструє стаття суспільного діяча й педагога М. Пирогова «Питання життя». Думки автора, відомого своїми ліберальними поглядами, відображають ставлення до гендерної проблематики прогресивної інтелігенції. М. Пирогов безумовно визнає за жінками їхні права на отримання освіти, політичну рівність із чоловіками, але категорично

виступає проти «загальної рівності», вбачаючи в цьому загрозу розумному устрою людського суспільства, яке засновано на збалансованому поділі соціальних обов'язків між чоловіком і жінкою. Такий поділ заснований, на думку автора, на психофізіологічних відмінностях чоловічої та жіночої природи.

Після скасування кріпацтва й проведення освітньої реформи в 60-70-х роках 19 століття жіноча освіта поступово розвивається. Недільні школи (Христина Алчевська), дошкільна освіта (Софія Русова), жіночі гімназії (на початку 1880-х років у 9-ти українських губерніях діяло 89 гімназій, де навчалось 18777 учениць). Вищі жіночі курси були відкриті 1878 року в Києві, що стало початком створення вищої жіночої освіти. З 1906 року жінкам дозволено навчатися в державних університетах на правах вільних слухачок. Як ми бачимо, на початку 20-го століття на теренах Російської імперії ще існувала гендерна дискримінація в галузі освіти.

Найбільш послідовними захисниками ідей гендерної рівності були соціалісти, які часто не мали власного бачення проблеми і своєї концепції, але із задоволенням піддавали нищівній критиці існуючий порядок речей. Їхню риторику продовжили соціал-демократи, а згодом – й більшовики. Вступивши в боротьбу за владу на руїнах Російської імперії, більшовики фактично не мали власної чітко розробленої моделі суспільного розвитку крім загальних і абстрактних утопічних ідей. У розвитку освіти вони декларували її безстановість, безкоштовне й спільне навчання на демократичних засадах, розрив із церквою, політехнічну спрямованість освіти.

Наслідком економічної політики в СРСР щодо фінансування освітньої галузі став наростаючий гендерний дисбаланс у формуванні педагогічних кадрів, коли в педагогічні інститути йшли навчатися переважно дівчата, а хлопці частіше обирали політехнічну освіту. Саме тому в радянські часи вчительську професію більше сприймали як жіночу, яка не вимагає значних зусиль і перевантажень. Подібна упередженість призводила до відповідного фінансування заробітної плати вчителя за залишковим принципом, що ми спостерігаємо й зараз. На рівні суспільної ментальності діють установки, які були сформовані ще в радянські часи і не визнають значущості професії вчителя. Насправді радянська модель гендерної рівності обернулася жорсткою експлуатацією, ідеологічним тиском, репресіями і перевагою авторитарного стилю керівництва. Подолання наслідків впливу радянської системи цінностей в освіті займе ще багато часу, але нам варто поступово долучатися до європейської системи гендерних цінностей в освіті.

Гендерна проблематика завжди відігравала провідну концептуальну роль у розвитку освіти. З найдавніших часів освіта функціонувала в умовах гендерної дискримінації, яка була наслідком хибного розуміння жіночої природи, упередженості в розподілі соціальних ролей, а також дій об'єктивних соціально-економічних і суспільно-політичних чинників. Поступовий розвиток цивілізації неминуче доводить помилковість гендерного дисбалансу й необхідність виправлення недоліків із розробкою нових моделей освітньої політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбач Г., Тарнавська Л. Історичний розвиток гендерних уявлень. *Гендерна проблематика та антропологічні горизонти* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції 16-17 березня 2012 року. Острог. 2012. С. 14-21.
2. Дороніна Т.О. Теоретико-методологічні засади гендерної освіти та виховання учнівської молоді : монографія. Кривий Ріг. 2011. 331 с.
3. Кампанелла Т. Город Солнца. Москва. 1947. 176 с.
4. Мор Т. Утопия. Москва. 1978. 416 с.
5. Руденко Ю. Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність. Київ. 2007. 384 с.
6. Сковорода Григорій. Твори : у 2 т. Київ. 1994. Т. 2. 480 с.
7. Федоренко Д.Т. Козацька педагогіка про виховання молоді. *Актуальні проблеми духовності*. Кривий Ріг. 1997. С. 374-376.
8. Эразм Роттердамский. Философские произведения / под ред. В. В. Соколова. Москва. 1986. 704 с.

Олег Потапенко РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В ІСТОРІЇ РАЗВИТТЯ ПЕДАГОГІКИ

В статті розглянуто проблему становлення і розвитку гендерної проблематики в історії педагогіки, проаналізовані підходи мислителів і педагогів різних часів у вирішенні гендерних питань. На основі історико-педагогічного підходу дана характеристика суспільно-політичних і соціально-економічних факторів, які впливали на формування гендерних стереотипів в українському і зарубіжному освітньому просторі.

Ключові слова: освіта, гендер, гендерний стереотип, фемінізм, гендерне рівноправ'я.

Oleg Potapenko RETROSPECTIVE ANALYSIS OF GENDER PROBLEMS IN HISTORY OF PEDAGOGICAL DEVELOPMENT

The article deals with the problem of the formation and development of gender issues in the history of pedagogy, analyzes the approaches of thinkers and teachers of different times in solving gender issues. On the basis of the historical-pedagogical approach, the characteristics of sociopolitical and socio-economic factors that influenced the formation of gender stereotypes in Ukrainian and foreign education are given.

Key words: education, gender, gender stereotype, feminism, gender equality.

УДК 378.017: 316.346.2(477) : 37.013.76

Олександр Рудь

ГЕНЕЗА ГЕНДЕРНОГО ФЕНОМЕНУ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

У науковій статті розглядається генеза феномену (*лексему*)–гендер. Проведено поглиблений аналіз футурології наукового поняття. Висвітлено теоретичні та практичні аспекти в управлінні освітою і менеджменті. Представлено генезису гендерних досліджень в історичній послідовності. Намічені подальші перспективи по впровадженню гендерних компонентів в освітній процес і спеціалізацію "менеджер-гендеролог".

Ключові слова: професійна освіта, генеза, гендер, менеджмент, управління, менеджер-гендеролог.

Сутність концептуальних вимог до гендерної компетентності зводиться до розширення знань, вмінь і навичок, необхідних для підвищення ефективності професійної діяльності й життєдіяльності у цілому

Т. Голованова

Перехід української держави на демократичний шлях розвитку детермінує забезпечення рівності прав і можливостей індивідів незалежно від статі, віку, етнічної належності та ін., а також створення умов для самореалізації особистості в будь-якій сфері життєдіяльності суспільства.